

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOSKRIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 33.

Lördagen den 15 Augusti

1874.

Nederländernas krig med Atschin.

I början af detta år voro Europas båda förnämsta kolonialmakter i viddutseende och blodiga krig med aflägsna folk, England med Aschanti-folket på Guldkusten och Holland med sultanen af Atschin på Sumatra. För några omständigheter som stodo i sammanhang med det förra hafva vi vid årets början redogjort; till att begripa det senare i alla dess orsaker och verkningar hafva först nu materialier blifvit tillgängliga, hvilka så mycket mindre böra lemnas obegagnade, som detta lyckligen slutade företag kommer att medföra de viktigaste följderna för Holland och förmodligen för hela den europeiska handeln på dessa aflägsna farvatten. Det var ojemförligt större och äfventyrligare än expeditionen mot Aschanti, men båda stodo i ett nära sammanhang med hvarandra, såsom vi skola få se i det följande.

Det lilla holländska konungariket eger såsom bekant i Malaiska arkipelagen dyrbara och vidsträckta besittningar, hela de stora öarne Java och Celebes med betydligt öfver 2,000 svenska kvadratomils yta och något mer än 17 millioner invånare, ansevärliga delar af Borneo, Nya Guinea och Sumatra, med 3 eller 4 gånger så stor jorderymd men endast ett par millioner befolkning, samt dess utom flere andra större och mindre öar och kuststräckor, så att hela det Nederländska Ostindien uppskattas till omkring 1,300 svenska kvadratomil med 22,75 millioner infödingar utom européer, kineser, hinduer och araber,

som utgöra några hundra tusen. Det fins flere städer med 50, 60, ända till 90,000 invånare, och den årliga exporten från dessa kolonier uppskattas till omkring 200 millioner floriner eller 300 svenska riksdaler, medan budgeten under vanliga år lemnar ett öfverskott af några och 40 mill. floriner.

Nästän parallellt med halfön Malacca sträcker sig ön Sumatra från nordvest till sydost midt öfver eqvatorn i en längd som icke mycket understiger Sveriges, med något mindre bredd och omkring 3 millioners befolkning; det inre af landet är emellertid föga känt, och folknumren har endast gissningsvis blifvit uppgifven. En alpkedja, hvars toppar hafva samma höjd som schweiziska alpernas, löper genom hela ön efter dess längd och ger upphof åt talrika floder, som vattna de lägre liggande bygderna. I rikedom på dyrbara mineralier, liksom i bördighet, hör detta land till de bäst lottade på jorden; här växa alla de tropiska ländernas frukter och kryddor, men det är i synnerhet pepparn som utgör öns rikedom, och som sedan tre sekler lockar talrika europeiska skepp till Sumatras hamnar och redder. Inbyggarna äro till största delen malajer, med alla denna hetsiga folkstams förtjenster och fel, tappra, fyndiga och snabbtänkta, men ränkfulla, trolösa och ytterligt grymma; det var icke länge sedan större delen af dem voro menniskoätare, men beröringen med européerna har efter hand utrotat kanibalsmen. Religionen är den mohamme-

Laga. Kung. Bibliotek

danska, uppblandad naturligtvis med inhemskas vidskepelse. De första inflyttningarna synas hafva egt rum vid början af vår tideräkning, och de utgingo från Indien, men i 5:te och 6:te seklen knötos handelsförbindelser äfven med Kina, och buddhismen synes efter hand hafva utträngt den brahmanska religionen, hvilken hade blifvit dit öfverförd af de hinduiska köpmännen. I början af 13:de århundradet anlände till ön en arabisk missionär, som icke blott hastigt utbredde islamismen i norra delen af landet, utan äfven själf gjorde en lysande bana, gifte sig med en infödd furstedotter och upphäfdde sig till ett slags enväldsherre öfver Atschin, hvilket samhälle den tiden var skattskyldigt under konungen af Pedir. Det var först i början af 1500-talet som en viss Ibrahim, son af ståthållaren i Atschin, upphäfdde sig till själfständig furste, slog portugiserne och bemäktigade sig deras artilleri, som han begagnade för eröfringen af Pedir. Från den tiden har Atschin legat i ständiga tvister med européerna och tillfogat deras handel omätliga skador. Under senare delen af 1500-talet stod detta rike på höjden af sin makt, gjorde eröfringar på Malacca, höll mäktiga flottor och begagnade med stor skicklighet oenigheten mellan de europeiska makterna till att utvidga sitt välde. Det var en tid då sultanerne i Atschin herskade öfver största delen af Sumatra och hela halfön Malacca. Handeln och pepparodlingen blomstrade och gäfvö landet betydande inkomster. Det berättas att portarna i Kraton, landets hufvudstad, voro beslagna med silver; sultanerne hade en talrik seralj samt ett lifgarde af 3,000 kvinnor och 500 eunucker; de kunde ställa i fält icke mindre än 200 kanoner och 100 krigsrustade elefanter. I början af 1600-talet regerade sultan Iskander (Alexander), den mest krigiska af deras furstar; han var herre öfver nästan hela Sumatra och förde ett blodigt krig mot portugiserna. Nyss före hans tid hade holländarne fått fast fot på ön, och samtidigt visade sig engelska skepp i dessa farvatten, äfven som en spansk flotta af 30 skepp nyss förut hade kryssat i det Malaiska hafvet. Under Iskanders regering anlände för första gången franska skepp under amiral Beaulieu, som till sin regering afgaf en märkvärdig berättelse om sitt besök vid hovet i Atschin. Sultanen egde då i sin skatt 18 millioner livres tournois, utom en massa af ädla stenar och 100 stora guld-

plansar. Hans danserskor voro betäckta af guld och diamanter; han fruktade ingen utom storturken, emedan det fans en gammal profetia att turkarne en dag skulle förstöra hans rike. Han hade en flotta af 300 fartyg och förstod konsten att med en mineralolja, sannolikt petroleum, sätta fientliga fartyg i brand. Under hans tid blomstrade odling och konst, och landet hade skriftställare, hvilkas verk blifvit bevarade till våra dagar. Den franska amiralen beskriver denna furste såsom ett mönster af klokhet och tapperhet, men på samma gång såsom ett vidunder af grymhet, trolöshet och laster. Efter hans död styrdes landet en lång tid af kvinnor, ett sällsamt regeringssätt i ett mohammedanskt land, som endast synes kunna förklaras af vasallernas intriger. Under den tiden sjönk staten oupphörligt i makt, medan européerna, och i synnerhet holländarne, utvidgade sina områden. I följd af revolutionskrigen vid slutet af förra århundradet hade Holland förlorat sina samtliga kolonier men återvann dem efter Napoleons fall. Emellertid hade England med sultanen af Atschin slutat ett fördrag, hvarigenom handeln med norra Sumatra uteslutande förbehölls Storbritannien. Detta monopol upphäfdes först genom traktaten i London 1824 mellan England och Holland, hvarigenom förhållandet mellan dessa båda makter inbördes och till sultanen i Atschin på ett definitift sätt ordnades.

Vi skola icke ingå i detaljerna af denna öfverenskommelse vidare än nödigt är att förklara de kommande händelserna. Engelsmännen afstodo från all inblandning uti öns inre angelägenheter och tillät holländarne att uppbära differentialtullar, hvilka dock för engelska fartyg icke skulle få utgöra mer än dubla beloppet af de afgifter för in- och utförsel som drabbade de holländska fartygen. Holländarne å sin sida förbundo sig att respektera sultanens af Atschin själfständighet, på samma gång som de åtog sig att skydda den engelska handeln mot hans sjöröfveri. Denna dubla förbindelse var en uppenbar orimlighet och ungefär lika möjlig att utföra, som om en poliskår i en af tjufvar ofredad trakt hade fått i uppdrag att upprätthålla säkerheten till lif och egendom, men med strängt förbud att lägga hand på våldsverkarnes.

Liksom alla andra koloniserande europeiska makter, hafva holländarne fått uppbära mycket tadel för sin hårdhet och sina utpressningar

i Ostindien. Man har frågat, med hvilken rätt europeiska makter blanda sig i främmande nationers angelägenheter, och om icke hvarje eröfring i andra världsdelar i själfva verket vore en våldsbragd, oförenlig med Europas omskrutna civilisation. Svaret är enkelt nog: liksom den enskilda eganderätten i vissa fall får vika för den allmänna nyttan, så måste äfven folkens rätt till själfbestämmelse underkastas vissa inskränkningar, så vida icke all samfärdsel mellan jordens olika delar skall blifva omöjlig. Det fins ingen domstol inför hvilken freds- och ordningsstörande folk kunna inkallas för att stå till rätta, och styrkans lag är då den enda som gäller. De europeiska folken äro öfverlägsna i makt, och ingen kan hindra dem att bruka denna öfverlägsenhet, så länge det sker icke blott till deras egen utan äfven till de kufvade stammarnes bästa. Hos de österländska folken äro rättsbegreppen i allmänhet föga utbildade, såsom de voro i vår egen världsdal under medeltiden och ännu långt in i nyare tider. De plundra och mörda skeppsbrutne, våldföra högtidliga öfverenskommelser och sakna alla begrepp om människovärde och människorätt. Kan det vara öfverensstämmande med mensklighetens bästa att detta tillstånd får fortfora? De starkare och mera odlade folken måste tills vidare hålla polis öfver de svagare och rårare: detta är hvad England gjort i Indien, Nordamerika i Stilla hafvet, Frankrike i Afrika och Holland i den Malaiska arkipelagen. Men detta förmynderskap kan och bör inskränkas så att det så vidt möjligt skonar infödingarnes öfvertygelser, inrättningar och seder; det blir då en verklig välgerning för de stora massorna, som frigöras från sina inhemska despoters ohyggliga förtryck och blifva delaktiga af civilisationens fördelar.

Sedan Holland genom 1824 års fördrag var befriadt från Englands inblandning, så länge det icke företog någon ting mot Atschin's själfständighet, blef den närmaste omsorgen för koloniens styrelse att göra ett slut på inbördes krigen mellan de små furstarne, och detta kunde icke ske på annat sätt än att göra dem till Hollands vasaller. De fredligare af dem gifvo sig själfmant under holländsk öfverhöghet; mot andra måste vapenmakt användas. Flere af dessa furstar hade varit skattskyldige under sultanerne af Atschin, och dessa bemödade sig derföre att genom allahanda intriger göra holländarne makten stridig, hvaremot de på allt sätt sökte ställa sig väl

med England, enligt sin gamla politik att draga fördel af rivaliteten mellan de europeiska sjömakterna.

I början af 1830-talet plundrades af Atschins kustbefolkning ett nordamerikanskt skepp, och förbundsregeringen skickade en fregatt för att tukta fribytarna, hvilka hade sitt hufvudquarterm på en af öarne vid vestra kusten. De ofredade från detta stamhåll företrädesvis arabiska och malaiska fartyg, men äfven europeiska, och de röfvade så väl på fastlandet som på de öfriga öarne från infödingarne qvinnor och barn, med hvilka de bedrefvo en skändlig och inkomstbringande slafhandel. De infödda cheferne på Sumatra anropade mer än en gång holländarne om bistånd, men bundne som dessa voro af den engelska traktaten, samt dess utom invecklade i ett långt och blodigt krig mot Padri-stammen, kunde de icke så som de önskade bistå de förtryckte mot atschinenserna. År 1836 hade ett holländskt fartyg, som hade en stor penningssumma om bord för kolonialregeringens räkning, blifvit uppbragt och fördt till Atschin; på generalguvernörens proklamation svarade sultanen med att återfordra tre af sina fartyg, hvilka med sina laster af slafvar blifvit uppbringade af holländska kryssare, och man erfor då att det holländska skeppet hade blifvit uppbrändt med allt hvad det hade om bord, men sultanen erbjöd sig att utlemna en son af den mördade kaptenen, med förbehåll likväl af full ersättning för de uppbringade slaflasterna. Kolonialregeringen kunde för den gången icke göra sina fordringar gällande, och sultanen fann sig oförhindrad att gifva fritt lopp åt sitt gamla fribytarelyne. Så plundrades 1844 på det öforsyntaste fyra engelska fartyg, och 1851 hade ett neapolitanskt skepp samma öde. Neapolitanska regeringen vände sig då till den holländska med begäran om upprättelse, men den senare ansåg sig böra afböja all inblandning i saken; följande året öfverfölls och plundrades ännu ett annat engelskt fartyg på kusten af Atschin.

Sultanen begrep nu att han i längden icke kunde påräkna Englands undfallenhet, och han sökte denna gång att förvärfva sig Frankrikes bevägenhet. Historien om denna underhandling är ganska märkvärdig och bevisar till hvilken grad Napoleon öfver allt såg sig om efter tillfällen att utvidga sitt inflytande. År 1852 infann sig i Paris en viss Sidimohammed, infödd i Atschin men i följd af

någon misshällighet med sin fader efter landets gamla bruk utsatt i en båt utan åror och lifsmedel, för att på detta sätt omkomma. Till lycka för honom passerade ett franskt fartyg, hvars befälhafvare upptog honom, förde honom med sig till Frankrike och gaf honom en europeisk uppfostran. Om någon tid försvann han, men återkom såsom vi sett 1852, utgaf sig då så som sändebud från sultanen i Atschin och blef såsom sådan mottagen i audiens af prins-presidenten, som skänkte honom en dyrbar sabel och gaf honom ett bref till sultanen af Atschin. På hemvägen besökte han den turkiska sultanen och gjorde en pilgrimsfärd till Mekka, hvarigenom han efter sin återkomst förvärfvade stort anseende hos sina landsmän. Han hade under sin vistelse i Europa äfven varit i Holland och der fått den föreställningen att det skulle vara en lätt sak att krossa detta lilla rikets makt i den Malaiska arkipelagen. Hans sjelftagna beskickning till Frankrike och Turkiet erhöll efteråt sultanens godkännande, och statsmännen i Atschin, som nu ansågo sig säkra om Frankrikes och Turkiets beskydd, beredde kolonialregeringen mångfaldiga svårigheter. År 1867 fick kejsar Napoleon ett bref från sultanen i Atschin, hvori denne erbjöd sig att ställa sina stater under franska kejsarens öfverhöghet, ett anbud som naturligtvis icke kunde leda till någon påföljd. Huru vida franska regeringen, såsom sultanens minister under loppet af en underhandling berättade det nederländska sändebudet i Atschin, verkligen erbjudit honom understöd af franska krigsskepp, lärar väl icke med säkerhet kunna afgöras.

Efter mångfaldiga försök till fredlig uppgörelse, för hvilkas detaljer vi här icke behöfva redogöra, lyckades det slutligen 1857 den holländska generalguvernören att utverka ett fördrag, som skulle betrygga handels frihet och ömsesidigt skydd för båda staternas undersåtar samt ovilkorligt förbjöd slafhandel, sjöröfveri, plundring af skeppsbrutne o. s. v. Det behöfver knappast sägas att denna traktat från Atschins sida förblef en död bokstaf: två holländska fartyg uppbringades 1861 af en bland sultanens lydfurstar och med hans fulla samtycke, utan att något afseende gjordes på generalguvernörens reklamationer; tvärt om öfverfölls en af de holländska stationerna af sultanens folk, och sjöröfveriet började på nytt igen. Flere expeditioner företogos af

holländarne för att tukta sultanens trots, men utan särdeles framgång.

Det var en lycka för Holland att atschinernas öfvermod icke inskränkte sig till våldshandlingar mot holländarne utan äfven gjorde sig gällande mot andra europeiska makters undersåtar. De stora sjömakterna kunde icke med likgiltighet se de kränkningar för hvilka deras fartyg i dessa farvatten upphörligt voro utsatta, och engelska regeringen, eljest så afundsam mot Hollands makt i Asien, hade nu mera föga anledning att intressera sig för Atschins sjelfständighet: år 1868 fann sig till och med den engelska guvernören i Malacca föranlåten att utfärda en varning till europeiska sjöfarande för de faror af hvilka handeln på kusterna af Atschin var hotad. Åren 1870 och 71 slötos mellan England och Holland två fördrag, hvilka afsågo att göra ett slut på de svårigheter med hvilka dessa regeringar upphörligt hade att kämpa på vestra kusten af Afrika och i de malaiska farvattnen. Holländarne egde på Guldkusten några faktorier, som lågo inneslutna i de engelska besittningarne. Den sammanblandning af myndighet som häraf var en följd i förhållande till de inhemska stammarna var hinderlig för båda staterna, och det uppgjordes att Holland mot en ersättning af 15,000 pd sterling skulle till England afträda sina samtliga besittningar på guldkusten, hvaremot England befriade Holland från alla förbindelser i afseende på Sumatra, och följaktligen äfven på konungariket Atschin, utan annat förbehåll än att engelska fartyg skulle behandlas lika med de holländska i alla hamnar på ön som stodo under holländsk öfverhöghet. Holländska regeringen kunde så mycket hellre ingå på detta vilkor, som den sedan flere år i sin lagstiftning antagit frihandels grundsatser, och alla differentialtullar utan undantag afskaffades i Malaiska arkipelagen. Man hoppades å båda sidor att freden genom detta fördrag skulle vara befäst både i Asien och i Afrika; då de maktegande i Atschin icke längre kunde räkna på Englands understöd, måste de inse att de icke hade något bättre att göra än att träffa vänlig uppgörelse med nederländska kolonialstyrelsen, och då negererna på guldkusten icke längre kunde spekulera på rivaliteten mellan två europeiska makter, skulle äfven de nödgas finna sig i nödvändigheten att lefva i godt förhållande till sina civiliserade grannar. Dessa båda förhoppningar svekos: England såg sig snart nödgadt

att förklara krig mot konungen af Aschanti, liksom Holland mot sultanen af Atschin.

Koloniens styrelse gjorde sig dock ingen brådska att begagna det nya fördraget med England för att bryta med Atschin, och hade hellre sett om sultanen kunnat förmås att gifva tillräckliga garantier för sjöförveriets och slafhandelns afskaffande, att skydda den regelbundna handeln och att hädanefter lefva i fred med sina grannar. Sultanen Mantzurschah, som hade regerat sedan 1837, var nyss död, och hans sextonåriga sonson Mahmud-Aladdin Iskander, som efterträdt honom på tronen, var helt och hållet beroende af sin omgivning. Atschin styrdes likasom alla mohamedanska stater till namnet enväldigt, men i själfva verket var detta rike ett slags oligarki, der väldet låg i händerna på de ärfvliga provinsguvernörerna, *panglimas*, hvilka jente några höga embetsmän, likaledes med ärfvlig värdighet, utgjorde landets högsta råd. Den unga sultanen beherskades helt och hållet af några bland dessa feodalfurstar, och särdeles af en arab, Habil-Abdurahman, som stod i spetsen för det rättrogna moslempartiet och var en stor fiende till holländarne. För att bevisa sina fredliga afsigter hade kolonialregeringen afböjt en liten vasallstats begäran att komma under holländsk öfverhöghet, och den gaf äfven andra prof på sina vänliga tänkesätt, men alla försök till uppgörelse strandade, och förgäfvos togo de holländska underhandlarne en allt mera hotande ton.

Om hösten 1872 bõredde sig den holländska residenten i Rio på ön Bintang just att afresa till Atschin för att inleda nya underhandlingar, då han mottog ett besök af sultanens *schahbandar*, en embetsman som hade högsta uppsigten öfver den utländska handeln och på samma gång var uppbördsman af skatterna, hvilka till största delen bestodo af skeppsumgälder och vasallernas gåfvor. Denna man, hvilken således var på en gång handels- och utrikesminister, och i denna dubla egenkap måste åtnjuta suveränens odelade förtroende, berättade för holländaren att den unga sultanen var ifrigt ansatt från två håll, af det arabiska partiet, som var ytterst fientligt mot holländarne, och det nationella partiet, som var vänligt sinnadt mot holländska regeringen, samt att fursten personligt lutade åt det senare. I december samma år återkom han, åtföljd af fyra förnåma atschinenser, hvilka medförde

ett bref från sultanen, hvori han bad residenten att uppskjuta sitt besök till dess att svar hade anländt på en skrifvelse, hvilken han hade afskickat till den turkiska sultanen. Han visste mycket väl att turkiska regeringen icke hade något att göra med Atschin, men hans rådgifvare hade föreslagit honom detta steg, för att insöfva det arabiska partiet i säkerhet, medan man i tysthet tillintetgjorde dess inflytande. Kolonialregeringen, som ansåg planen ärligt menad, ingick derpå och uppsköt kommissariernas afresa, men icke nog dermed: den var beredvillig att åt sultanen återgifva ett atschinesiskt fartyg, som af en holländsk kryssare hade blifvit uppbbringadt under fullt utöfvande af sjöförveri, och tillät till och med, på derom framställd begäran, sultanens utskickade att för återfärden till Atschin begagna ett holländskt örlogsångfartyg, hvilket för deras ytterligare bekvämlighet fick anlöpå åtskilliga hamnar på kusten och Singapur. Men långt ifrån att främja fredens intressen, begagnade sultanens sändebud holländarnes artighet för att inlåta sig i underhandlingar med de främmande makternas konsulter och uppmana dem att hjelpa sultanen mot holländarne, hvilka de sade hota Atschin's sjelfständighet. I Paris hade, efter hvad man sedan erfarit, sultanen framställt förmlig anhållan om franska regeringens intervention. Detta svekfulla förfarande uttömde omsider holländarnes tålmod, och man beslöt att affordra sultanen kategoriska förklaringar; om de icke utfölle tillfredsställande, skulle krig omedelbart förklarar.

Sedan 1871 beklådes generalguvernörsvärdigheten öfver de nederländska kolonierna af hr Loudon. Ehuru en civil man — han är liksom de flesta holländska högre embetsmän jurisdoktor —, är han högsta befälhafvare öfver koloniens krigsmakt till lands och sjös, och hans ställning i Batavia är i alla afseenden en sjelfständig furstes. I afseende på den allmänna politiken mottager naturligtvis generalguvernören förhållningsregler från regeringen i hemlandet, men han har full frihet i valet af medel för de stora grundsatzernas genomförande. Från Haag hade han erhållit uppmaning att oförtöfvadt vidtaga de åtgärder som kunde vara af nöden för att göra slut på det odrägliga och förödmjukande tillståndet, men beskaffenheten af dessa åtgärder öfverlemnades åt honom sjelf att bedömma, och hemlandets regering syntes icke för till-

fallet af honom hafva väntat annat än kraftiga reklamationer, understödda af en tillräcklig sjöstyrka. Guvernören och hans indiska råd funno dock snart att med en eskaders uppträdande ingen ting skulle vara vunnit. Ledsamma rykten voro i omlopp om en möjlig inblandning af de andra sjömakterna, och man talade bland annat om att chefen på den amerikanska eskader, som just då kryssade i de kinesiska farvattnen, hade för afsigt att visa sin flagga på Sumatras kuster. Man kunde icke veta, till hvilken grad sultanen skulle kunna lyckas med sina intriger inveckla ställningen; endast derpå var man viss, att hofvet i Atschin var så illvilligt stämdt som möjligt.

Alla dessa skäl bestämde generalguvernören och hans råd att uppträda med kraft, och det beslöts att en liten landtarmé skulle åtfölja den flottilj som var bestämd till att eskortera och understödja den holländska underhandlaren. Enligt de underrättelser som erhöles om Atschin's försvarsstyrka skulle denna vara föga fruktansvärd, hufvudstaden Kratons fästningsverk förfallna, och hela samhället försänkt i ytterlig anarki. I följd deraf bestämdes expeditionskåren till omkring 4,000 man, hvaraf hälften infödda soldater, hvilka jemte en half sqvadron kavalleri och ett par batterier ställes under generalmajor Köhlers befäl; då dertill lades fartygsbesättningarna, omkring 1000 man, samt lika många coolies eller infödda trainsoldater, kunde hela expeditionen uppgå till högst 6,000 man. Den utsedda underhandlaren, som skulle förelägga sultanen nederländska regeringens ultimatum, vice presidenten i indiska rådet, Nieuwenhuizen, kastade med sin flottilj ankar på Atschin's redd den 22 mars 1873. Det blef snart klart att ingen ting kunde uträttas utan vapenmakt; stranden var full af beväpnade, och sultanen förklarade att han icke kunde yttra sig i saken förr än svaret från Turkiet ingätt, men detta kunde dröja ännu sex månader: med andra ord, han ville icke inlåta sig på några förklaringar.

Kriget blef då förklaradt, och expeditionskåren landsattes under skydd af flottans kanoner några mil öster om Kraton. Det visade sig nu att man missräknat sig på landets försvarslöshet: skogarne hvimlade af beväpnade, marken var sumpig och genomskuren af grafvar, som gjorde artilleriets framryckande oändligen mödosamt, och befästningar voro uppkastade och försvarade med en

skicklighet som röjde närvaron af europeiska officerare. Holländarne intogo ett utanverk men måste för fiendernas eld draga sig till baka; de återtogo det visserligen snart, men detta var deras sista framgång under denna första expedition, den tappre general Köhler föll för en fientlig kula just då han gaf ordres om vidare framryckande. Öfverste van Daalen, som efterträdde honom i öfverbefälet, försökte visserligen att framrycka mot Kraton, men han måste snart afstå från sin plan, och den 17 april, tolf dagar efter landstigningen, hade armén i god ordning dragit sig till baka till kusten med en förlust af 500 man döde, sårade och sjuke. Ett krigsråd hölls om bord på amiralskeppet, och det beslöts att med telegrafens begära kolonialregeringens tillstånd att uppskjuta företaget till ett mera gynnande tillfälle.

Underrättelsen om denna oväntade motgång gjorde i Holland ett högst smärtsamt intryck. För ett folk af icke mycket mer än tre millioner, men med öfver tjugo millioner undersåtar i en aflägsen verldsdel, är allt beroende på dess förmåga att ingifva sina underlydande en hög tanke om sin materiella och moraliska öfverlägsenhet, ty vid minsta tecken till svaghet vaknar sjelfständighetslusten, och islamismen, hvilken sedan 20 år oupphörligt utsträcker sitt inflytande öfver dessa råa stammar, lemnar ingen ting oförsökt för att bringa dem i harnesk mot européerna. Det var angeläget att snart vinna upprättelse för den lidna förödmjukelsen, så vida den icke skulle efterföljas af mera materiella förluster. Såsom under sådana omständigheter vanligen händer, framkastades under loppet af 1873 och de första månaderna af detta år de bittraste auklagelser mot ministrarne, kolonialregeringen och befälet öfver expeditionskåren. Holländaren är af naturen fredligt sinnad, och man tadelade regeringens krigska politik, under det att kolonialstyrelsen beskyldes för lättsinne och brist på förutseende.

Regeringen var emellertid sin ställning vuxen, och kolonialministern, dr Franssen van der Putte, visade att kriget var oundvikligt, samt att det, om det första försöket misslyckats, icke återstod något annat än att börja om igen. Generalstaterna beviljade tillräckliga anslag, frivillige värfvades, och till chef för den nya expeditionen sattes general van Swieten, en man som utmärkt sig under en långvarig tjänst i kolonierna och i en ovan-

lig grad hade arméns förtroende. Denna gång voro rustningarna mera betydande. Man antog att sultanen kunde ställa 20,000 man i fält; de voro illa disciplinerade, men de hade den stora fördelen att få slåss i sitt land, som särdeles väl lämpade sig för guerrilla-kriget. Mot denna fiende, som dessutom var djerf genom sin första framgång, kunde den nya befälhafvaren mönstra 9,500 soldater utom 3,000 coolies, men denna gång med ett artilleri af 74 kanoner, och flottan räknade 8 större fartyg utom en mängd mindre, med en sammanlagd besättning af 7,300 man och 58 kanoner. Den 23 november öppnades operationerna dermed att atschinensernas forskansningar beskötos från fartygen, och landstigningen, som började den 6 december, var slutad fem dagar derefter. Så snart generalen kommit i land, lät han förelägga sultanen ett ultimatum: folket i Atschin hade ingen ting att frukta för sitt oberoende, sin religion eller sin egendom, men holländska regeringen fordrade ett fördrag, hvarigenom sultanen stälde sitt land under holländsk öfverhöghet, afskaffade sjöröfveriet och slafhandeln samt gaf nödiga garantier för den lagbundna samfärdselns trygghet, och han tillade välbeträckt, att han hade tillräckligt kanoner att förstöra tio städer sådana som Kraton. Brevet hade ingen annan påföljd än att budbäraren mördades på ett fäsansfullt sätt, derigenom att hans bödlar, efter gammal fransk torturmetod, hælde vatten i munnen på honom till dess att han qväfdes. Överbefälhafvaren gaf då ordres till framryckande, men det skedde med ytterlig försigtighet. Den befästade moské som utgjorde det förnämsta utanverket till Kraton, och som under den förra expeditionen intogs men måste åter utrymmas af holländarne, togs nu på nytt, och armén forskansade sig der, medan anfallskolonnerna framryckte mot huvudstaden. Efter hand afstannade elden från de fientliga batterierna; ett rykte spred sig att den unga sultanen med sin armé öfvergifvit Kraton, och den 24 januari detta år besattes staden af holländarne. Allt var der i största ordning: 20 kanoner stodo ännu i position, och 32 andra af alla modeller och storlekar funnos här och der i staden, bland andra två engelska, hvilka konung Jakob skickat sultanen till skänks i stället för två kvinnor, som den senare hade begärt för att åstadkomma en förädlad race af tronarvingar, men hvilka den senare icke hade

i sin makt att gifva honom. Sultanens residens skilde sig föga från de enskilda husen, och man fann der inga andra dyrbarheter än en portfölj, innehållande bland annat ett betydelselöst bref från Ludvig Filip, och en velociped med tre hjul. General Swieten lät i hast sin armé forskansa sig i den intagna positionen, och kriget var i sjelfva verket bragt till ett ärorikt och tillfredsställande slut.

Kort derefter erfor man att den unga sultanen aflidit i kolera, men krigspartiet hade till den grad fanatiserat folket att en förändring i tänkesätten endast långsamt kunde göra sig gällande, och de hade ännu hopp om främmande makters mellankomst. Det kinesiska inflytandet arbetade lika ihärdigt som det mohammedanska på att hålla fiendskapen mot holländarne vid makt, ty kineserne, som vinna mer och mer insteg i dessa trakter, funno i krigstillståndets upprätthållande stora fördelar för sin handel, och man har nu erfarit att det var från dem de nedslående telegrammen kommo, som ännu långt in på detta år meddelades i de europeiska tidningarna.

Några allvarsamma fientligheter vågade atschinenserna emellertid icke att företaga, och den ena vasallfursten efter den andra begärde att få komma under holländarnes öfverhöghet. Konungariket Atschin är nu mera i sjelfva verket en holländsk besittning, cheferna hafva icke hittills kunnat förena sig om en efterträdare åt Muhamed-Aladdin, och de må välja hvem de behaga, kommer han i alla händelser icke att af holländarne erkännas såsom regent. Det betyder föga att fientliga faktitioner i det inre stämpla mot holländarne, men den som här eger kusten eger landet, och sedan sex månader är derfor hela Sumatra att anse såsom en integrerande del af det holländska Indien.

Kriget hade varit blodigt och kostsamt, men utgången visar att segren icke är för dyrt köpt. Man kan fråga, hvad det till slut skall blifva af dessa stora kolonialvälden, och sådana blad hvilka äro, hos oss såsom annorstädes, vana att hemta sina inspirationer ur grumliga källor hafva sedan länge förespätt både det britiska och det nederländska väldets fall i Asien, ty de hata dessa folk på fransmännens, och i viss mon äfven på danskarnes räkning. Våra sympatier äro odelade med dessa båda makter: vi hafva icke funnit att deras vidt omkring i verlden utropade egen nytta är ett grand större än andra folks,

som förmenas ridderligt spilla sitt blod och sina skatter endast för andra staters skull, frihetens beskydd och civilisationens befordran o. s. v. Äfven vi tro att den tid nog en gång kommer när de fredliga intressena förbundet de flesta af jordens nationer starkare än några diplomatiska fördrag, och då de asiatiska folken äro uppfostrade nog för att kunna umbära europeiska mentorer. Men den dagen har ännu icke randats, och vi skulle anse såsom den största olycka för menskligheten, om Englands maktställning i Ostindien eller Hollands i den Malaiska arkipelagen rubbades för, än handels och sam-

färdselns frihet är fullt betryggad genom de asiatiska folkens framsteg i odling, rättsmedvetande och ett ordnad samhällstillstånd. Hvad särskildt Nederländerna angår, så är dess folk så nära beslägtadt med vårt eget, dess ställning och dess öden så lika våra, att det har full rätt till vårt deltagande och våra välönskningar. Vi glädja oss att detta lilla folk utträttat en stor sak: det stod inför ett par århundraden sedan såsom en skyddsvakt för den borgerliga friheten i Europa; det har nu, sedan detta värn icke längre är behöfligt, intagit en lika ärofull plats såsom civilisationens väktare i det aflägsna östern.

Historieskrifning efter stenurkunder.

Om de som teckna förflutna seklers häfder icke hade annat att hålla sig till än det som är skrifvet på papper eller pergament, visste vi icke mycket om forntidens historia. Lyckligtvis hafva de gamla folken anförtrott en stor del af sina öden åt varaktigare ämnen, åt stenen och metallerna, och på detta sätt tagit oss till sina förtrogne. För att icke tala om de förhistoriska minnesmärkena i vårt eget fädernesland, eller öfver hufvud i Europas odlade samhällen, om dessa minnesstenar, grafvar och jordfynd som föra oss till baka midt i våra förfäders hvardagslif, eller om de egyptiska, assyriska och persiska byggnadsresterna, hvilkas murar äro fulltecknade med bilder och inskrifter, finnes det i nästan i alla delar af världen som en gång varit medelpunkter för en högre kultur inskrifter af en lägre ordning, som kasta ljus öfver seder och lefnadssätt och, ehuru de oftast röra enskilda personer och deras förhållanden, icke sällan bidraga att skingra det mörker som hvilat öfver vissa historiska tilldragelser. Moderna resebeskrifvare omtala stundom inskrifter och anteckningar som de funnit på märkvärdiga orter, och de kunna af dem göra ganska betecknande sammanställningar. Lusten att på murar och klippväggar odödliggöra sina namn och skildra sina intryck af det märkvärdiga man såg var i forntiden icke mindre än nu; från de semitiska medelhafsländerna hafva utmärkta lärde hemfört massor af inskrifter, och vi hafva för några månader sedan (1874. sid 184) berättat, huru på Sinai-halfön finnes en dal-

gång, Vadi-Mokatteb, d. v. s. den fullklottrade dalen, som fått sitt namn af de otaliga inskrifter hvarmed de släta porfyrväggarne af resande från alla länder blifvit öfversälda. Från de länder som en gång lydde under det stora romerska riket och till en del blefvo delaktiga af dess odling, men sedan återfallit i barbari, hafva berömda arkeologer, såsom Mommsen, Waddington och Gaston Boisier i våra dagar hemfört märkliga latinska och grekiska inskrifter och af dessa spridda odlingsfragment sammansatt märkvärdiga tidstafvor. Den sistnämnda franska fornforskaren har i *Revue des deux Mondes* för den 1 juli meddelat en uppsats om de östra provinserna af det romerska riket, ur hvilken vi här skola meddela ett och annat som kan hafva intresse för våra läsare.

Vi börja med Egypten, den aflägsnaste af det romerska rikets provinser. Man har här icke funnit rätt många latinska inskrifter, hvilket är lätt förklarligt, emedan romarne, då de vid början af vår tidräkning här fattadé fast fot, funno före sig en dubbel civilisation, den urgamla egyptiska och den jmförelsevis unga grekiska, hvilka båda slagit så djupa rötter att de icke lätt läto sig uppryckas. Dessa världseröfrare aktade sig dess utom mycket noga för att på något vis hos de besegrade folken införa några nyheter som kunde sára deras känslor; de respekterade städse på det samvetsgrannaste sina nya undersåtars seder och bruk, men framför allt deras religiösa föreställningar. När en romersk embetsman ankom till en eröfrad provins, gälde hans första besök all-

tid templen, och han frambar åt dess gudomligheter samma vördnadsfulla hyllning som han i sin fädernestad var van att egna åt den kapitolinske Jupiter. På offentlig bekostnad uppfördes praktfulla tempel åt de egyptiska gudomligheterna, endast att man i hieroglyfer inskref de romerska kejsarnes namn i stället för de inhemska konungarnes, och folket lefde ostörtdt i sina gamla traditioner. Man har i Philæ återfunnit en inskrift af en egyptisk prest, hvilken sextio år efter det theodosianska ediktet ännu envisades att kläda sina gudabilder i deras gamla dräkter och på deras högtidsdagar föra dem omkring i festlig procession, utan afseende derpå att kristendomen var officiellt införd i hela romerska riket.

Också hafva de flesta latinska inskrifter som man hittills funnit i Egypten på ett eller annat sätt sammanhang med religionen, och de förekomma vanligen i de gamla templens ruiner. Några af dem bära vitne om en gammal from sed, hvilken romarne antogo efter egyptiernas föredöme. Det var vanligt i Egypten att skicka helsningar till gudarne: det kallades på grekiska *proskymene*. Konungarne sände tid efter annan sina hofdignitärer att bringa de förnämsta gudomligheterna sin hyllning, och dessa budbärare läto då i templet inhugga en inskrift, till intyg att de hade uträttat sitt uppdrag. När man besökte ett berömdt tempel eller var närvarande vid en religiös högtidlighet, underlät man aldrig att tänka på sina vänner och innesluta dem i gudarnes åtanke. Sålunda finnes det i Philæ en inskrift af en romersk legionsbefälhafvare, som med sina officerare hade betygat templets gudomlighet sin och sin familjs vördnad. Så tänkte också en förnäm romarinna vid ett besök till pyramiderna på sin frånvarande broder och lät på ett stenblock inhugga en latinsk vers, hvori hon skildrar sitt intryck af den stora synen och berättar att hon utgjutit tårar af sorg öfver att icke hafva sin broder vid sin sida för att dela sin beundran. Detta rörande bruk bibehöll sig hos de första kristne, och det finnes i katakomberna talrika inskrifter af pilgrimer, som, när de både för sig sjelfva, aldrig glömde sina vänner och släktingar, lefvande och döda. En sådan inskrift lyder: »Heliga själar, tänken på Martianus Severus och hans broder, ställen så att Verecundus lyckligen ankommer till sin bestämmelseort, bedjen om frid för min fader.»

De talrikaste och mest karakteristiska inskrifterna äro de som betäcka foten af Memnonstoden. Denna stenbild var i forntiden mycket namnkunnig, och man berättar derom de underbaraste historier. På slätten vid Thebæ, vid ingången till det af konung Amenophis uppförda palatset, funnos två alldeles lika kolossala stoder i sittande ställning, hvilka båda ansågos föreställa grundläggaren. Grekerna, som öfver allt trodde sig finna häntydingar på sin egen historia, sågo i den ena kolossen hjelten Memnon, Morgonrodnadens son, hvilken efter den homeriska berättelsen hade kommit från Österlandet för att bistå Priamus och trojanerne. Man sade att denna stod om morgonen lät höra ett ljud, som liknade toner af en cittra eller lyra; det var utan tvifvel en helsning, som Auroras son hvarje morgon bragte sin moder, och folk strömmade från alla håll dit för att bevitna underverket. Man kan lätt tänka sig den mäktiga rörelse hvaraf meniskorna grepos, när de hörde dessa harmoniska ljud: somliga utbrusto i böner, andra offrade gåfvor, alla beskrefvo på fotställningen eller fötterna af kolossen på grekiska eller latin sina intryck, för att intyga sanningen af den underbara tilldragelsen. Några af de besökande voro obemärkt folk nog, en skrifvare, en frigifven slaf, några underofficerare, och till och med en simpel soldat, gallier till födseln, hvilken synes hafva funnit mycket behag i den underbara sängen, efter som han icke mindre än tretton gånger hade infunnit sig för att höra den. För det mesta tillhörde dock pilgrimerne samhällets högsta klasser: de romerska prefekterna vallfärdade dit med sina hustrur och barn, och läto gerna inhugga sina namn med datum för sitt besök. En af dessa inskrifter har i öfversättning följande lydelse: »Under kejsar Domitiani 13de konsulat har T. Petronius Secundus, prefekt i Egypten, dagen före Idus Martii i första morgontimman hört Memnon för första gången och till hans ära sjelf författat grekiska verser, hvilka han här nedan lätit inrista.» Poesien lärer vara temligen kränglig, men efter en fransk arkeologs omdöme »anständig nog för att vara af en prefekt». Äfven furstliga personer som reste i Egypten underlätto icke att göra Memnon sitt besök; kejsar Hadrianus, denna outröttliga turist som ville se med egna ögon allt märkvärdigt i sitt ofantliga rike, kom i november år 130 för att höra Mem-

non. Sjelf litet poet på lediga stunder, älskade han att omgifva sig med snillrika personer och förde äfven sådana med sig på sina resor. Under sitt besök i Egypten hade han i sin svit en romersk blåstrumpa, Julia Ballilla, som i några pedantiska verser gifvit efterverlden del af sina känslor. Hon berättar oss att kolossen i kejsarens närvaro öfverträffat sig sjelf: han lät höra sig tre gånger å rad, och alla tre gångerna besvarade kejsaren hans helsning. Denna artighet smickrade kejsaren otroligt, och hela hans svit föll i hänryckning. »Det är klart», utropar skaldinnan, »att Cæsar är älskad af gudarne.»

Om sjelfva företeelsen finnes nu mera intet tvifvel. Under mer än två århundraden hafva främlingar af alla klasser besökt stället och hört den underbara rösten, deribland upplysta och tänkande män, hvilka icke lätteligen läto sig bedragas, ståthållare och höga militärpersoner, till och med furstar och furstinnor, hvilka icke skulle hafva låtit sig göras till föremål för bedrägeri. Underverket är således bevisadt, och det är icke troligt att, såsom man någon tid föreställt sig, ljudet varit med konst frambragt af presterna. Utom det att ett sådant bedrägeri sällan fortsättes århundraden igenom utan att blifva upptäckt, intyga inskrifterna att underverket icke egde rum alla dagar, och det hände ofta att personer som kommit för att höra det blefvo svikne i sin väntan: en prefekts hustru underrättar oss att hon infunnit sig två gånger, men fått vända om med oförrättadt ärende. Vi hafva sett huru artigt Memnon uppförde sig mot kejsar Hadrianus: hans gemål var icke lika lycklig, ty vid hennes första besök förblef stoden stum, till kejsarinans stora förargelse, som höll på att bli allvarsamt ond på en så ohöflig gud. »Furstinnans vördnadsbjudande drag,» utbrister en hofpoet, »flammade af vrede; Auroras son gjorde väl i att betänka sig, och han lät sista dagen höra sig två gånger, för att sålunda betyga sitt välbefinnande i gudomliga personers sällskap.» Det är klart att guden icke skulle hafva tillåtit sig en sådan nyck, om miraklet varit ett verk af fromt bedrägeri, och han skulle för visso hafva tagit sig i akt för att tiga i så höga personers närvaro, sedan han tretton gånger låtit höra sig för engemen soldat. Man har derförenödgats på andra håll se sig om efter orsaken till företeelsen, och man har funnit den, ehuru

tretton sekler förflutit sedan ljuden sista gången hördes. Upptäckten gjordes af den berömda franska fornforskaren Letronne, som skrifvit en skarpsinnig afhandling öfver »Den ljudande Memnonstoden». Letronne bevisar till en början, tvärt emot den allmänna föreställningen, att företeelsen första gången egde rum på Augusti tid, och att den icke upprepades efter Septimius Severus. Första gången tonen hördes hade kolossen nyss blifvit sönderslagen: någon obekant händelse, troligen en jordbäfning, hade kastat bildens hufvud till marken; det var vid detta tillfälle man märkte att den sprängda stenmassan gaf ett slags klagande ljud ifrån sig. Samma underbara naturföreteelse har äfven blifvit iakttagen på andra ställen; i granitbrotten vid Syene, palatserna i Karnak, templen i Philæ, i granskapet af Maladetta uti Pyreneerna, och till och med på stränderna af Orinoco, har man anmärkt att granitklipporna någon gång vid solens uppgång låtit höra ett klangfullt brakande, i synnerhet då det varit någon större temperaturskilnad mellan dag och natt. Naturforskarna hafva på olika sätt förklarat fenomenet, men hvad som synes vara utom allt tvifvel är att det i Thebæ aldrig märktes förr än stenbilden hade blifvit sönderslagen. Kejsar Septimius Severus tog sig före det området att låta laga honom, antingen af religiöst nit eller, såsom några af inskrifterna gifva vid handen, derföre att han trodde att när den sönderslagna stoden kunde sjunga så pass vackert, skulle han sjunga ännu bättre om han blefve reparerad. Må hända hade han också i sitt hedniska nit den afsigten att sätta underverket af en talande hednagud mot de underverk öfver hvilka de kristne voro så stolta, och som vunno så många proselyter åt deras lära. Af samma anledning hade hans gemål, kejsarinnan Julia Domna, låtit Philostratus författa en lefvernesbeskrifning öfver Apollonius af Thyana, för att i denna ryktbara undergörare framställa en rival till kristendomens stiftare. Fem ofantliga sandstensblock uppfördes på den stympade bälen, för att återställa hufvudet och den del af bröstet som blifvit afslagna, men långt ifrån att återgifva belätet full besittning af rösten, verkade de sannolikt såsom en dämhammare, i det de hindrade den vibration i de underliggande granitmassorna som var en följd af deras utvidgning när de värmdes af solen. Från den dagen upphörde i alla händel-

ser Auroras son att helsa sin moder, och stoden har allt sedan förblifvit stum.

Vägen från Egypten till Syrien förde genom vilda trakter, hvilkas innebyggare då såsom nu ofta ofredades af inbrytande nomadstammar, och romarne, som icke tålde något öfvervåld på sina gränser, gjorde stora ansträngningar för att försvara dem. Det fins på gränsen mot öknen några ruiner af fasta platser, som i detta ändamål uppfördes, och man kan på deras murar ännu i dag läsa inskrifter, med hvilkas inristande soldaterna roade sig under sitt enformiga garnisonslif. »Syrier», heter det i en af dem, »hällen eder i styr inför Roms latinare.» Romarne voro här såsom öfver allt annorstädes angelägne att anlägga ypperliga vägar, och det finnes ännu betydliga lemningar af sådana på sjelfva utkanten af Arabien; på somliga ställen åtnöjde man sig med att uppsätta stora stenar, hvilka ännu finnas på sina ställen, för att utmärka karavanlederna. I den provins som nu kallas Haurán finnas ruiner af fordom blomstrande städer med dyrbara byggnader och tempel. Trakten var under det romerska väldet rik och lycklig, men efter den muselmanska eröfringen återtogo araberna sina nomadiska vanor, plundrade vägfärande, så ofta några infunno sig, och kifvades med hvarandra, när de icke hade några resande att misshandla. Så göra de ännu i dag.

Provinserna öster om Medelhavet voro under kejsartiden de rikaste och lyckligaste i hela världen och innehöllo städer sådana som Antiochia, Smyrna, Nikomedia och Efesus, hvilkas rykte var spridt i alla land. När romarne kommo i besittning af dessa provinser, voro de utarmade genom de beständiga krigen under Alexanders efterträdare, och under triumviraten synas de icke hafva haft att glädja sig åt de styrandes välvilja: men efter slaget vid Actium blef det annorlunda, handel och yrken uppblomstrade, sedan den romerska eröfringen gjort slut på de små staternas inbördes krig, och den romerska medborgarrättens välgerningar utsträcktes till alla fria män i hela landet. Det romerska förvaltningssystemet var ett mästerstycke af reda och ordning, och Mindre Asiens kuststräckor hafva aldrig befunnit sig i ett lyckligare läge än då de styrdes af kejsarliga ståthållare. Den republikanska förvaltningen var icke nyttig för provinserna; den romerska aristokratien ansåg dem så som

sin skattkammare, och då en prokonsul efter ett års samvetlösa utpressningar återvände från sin post, hade han att för sin förvaltning aflägga räkenskap inför personer som på annan tid och ort gjort alldeles det samma. Kejsarne hade ett helt annat intresse att väl behandla provinserna; prokonsulernas och legaternas makt blef inskränkt till rena förvaltningsåtgärder, och ett drygt ansvar utkräfdes af dessa embetsmän, om uppror eller andra oordningar utbröto inom deras områden. Af imperatorernas dåliga personliga egenskaper hade provinserna ingen ting ondt, och de mådde lika väl under en Trajanus som under en Nero eller Domitianus, ty alla straffade med lika stränghet brottsliga embetsmän, och det var för dem alla en hederssak att freden icke stördes i deras rike, så att Tacitus kunde med rätta säga: »Om Rom en gång besegras — måtte gudarne afvända en sådan olycka — hvad skulle då blifva af världen annat än ett allmänt krig bland alla folk?»

I de inskrifter som Mommsen och Waddington samlat från Mindre Asien kan man läsa en god del af dessa länders historia. Lifvet var i allmänhet lyckligt och lätt; ingenstädes finner man spår af dessa bittra känslor som röja sig nästan på hvarje sida hos de romerska historieskrifvarne. Öfver allt rädde ett lifligt intresse för municipala angelägenheter; om rikets politik bekymrade man sig föga, ty verkningarna af de revolutioner som skakade hufvudstaden läto sällan eller aldrig känna sig i dess aflägsna trakter. Åt de dåliga kejsarne som åt de goda uppreste man bildstoder och beviljade hedersbevisningar, ty såsom Tacitus säger: »de goda furstarne göra godt åt hela världen, de elake ondt endast åt sin närmaste omgifning.» Åt litteraturen egnades ett nästan lidelsefullt deltagande, och bland de bevarade inskrifterna finnes ett dekret af en stad i Carien till förmon för en romersk skriftställare, derföre att han haft den artigheten att der offentligt uppläsa sina arbeten. Man tackar honom derföre att han förtjust de gamle och undervisat de unge, beviljar honom medborgarrätt, upptager hans arbeten i de offentliga biblioteken och uppställer hans bröstbild vid sidan af den gamle Herodots.

Bland de offentliga förlustelserna intog isynnerhet teatern ett utmärkt rum: aldrig voro skådespelen talrikare än vid denna tidpunkt;

man bevarade troget de gamla och inrättade alla dagar nya, till lefvande eller aflidna furstarnas ära. De stora skådespelaresällskapen som funnos i de mera betydande städerna voro ständigt sysselsatta att utskicka afdelningar till okända byar, till och med till barbarernas områden, för att uppföra tragiska eller komiska skådespel eller gifva musikaliska eller poetiska föreställningar. Dessa fester anställdes af de offentliga myndigheterna, och man eger ännu i behall redogörelser för de aftal som af städernas styrelser träffades med skådespelarne. När föreställningarna voro slutade öfverhopades de mest framstående konstnärerna af den tacksamma allmänheten med alla slags belöningar och gunstbevis; man voterade åt dem kransar, penningar och heders titlar samt uppreste till och med åt dem stoder, med inskrifter som beprisade deras talent och deras värdiga uppförande — *propter singularem artis prudentiam et morum probitatem*. Alla de asiatiska städerna egde praktfulla teatrar, hvaraf imponanta öfverlevor finnas äfven i de torftigaste byar; främlingen som nu färdas genom dessa utfattiga bygder stöter vid hvarje steg på spilor af tempel, palats, bad, broar, vägar och vattenledningar, som uppfylla honom med beundran. Hvilken rikedom måste icke dessa samhällen hafva inneslutit! Städerna tänkte icke på annat än på försköningar, bygde vattenledningar som kostade flere millioner, och bad som i prakt täflade med de romerska. I den brevexling som Plinius underhöll med Trajanus, under den tid han var ståthållare i Bithynien, finnas talrika vittnesbörd för sanningen af hvad inskrifterna i detta afseende innehålla. Den romerska centralisationen var den tiden i sitt första och lyckligaste skede, ty ingen ting undgick Trajanus; han ville hafva reda på allt, de obetydligaste städers affärer intresserade honom, deras ekonomi och deras behof; ståthållarne rådfrågade honom äfven i de minst viktiga angelägenheter, och han svarade med en sakkänmedom och en klokhet som väcka vår förvåning. De fria städerna eller så kallade municipierna styrde sig sjelfva ända till 2:dra århundradet, men denna sjelfstyrelse hade icke alltid varit lycklig, och i synnerhet lemnade den ekonomiska förvaltningen mycket öfrigt att önska. Under den första kejsartiden var administrationen förträfflig och välståndet beundransvärdt; huru centralisationen längre fram blef en af orsakerna till hela rikets undergång, är så väl

bekant att vi här icke behöfva dervid uppehålla oss.

Den romerska politiken mot Grekland var den mildaste och älskvärdaste man kan tänka sig. Romarne voro ju uppfostrade i den grekiska odlingens anda och gjorde resor till Grekland såsom till sitt andliga fädernesland; här var det den besegrade som påtryckte segraren stämpeln af sitt lynne, sin bildning och sina seder. Annorlunda var det i de norra provinserna, Moesien, Dacien, Pannonien, Dalmatien, Noricum och Rhetien, hela detta stora område, som nu utgöres af Donauprovinserna, Österrike, Ungern, Schweiz och Baiern. Dessa bygders invånare voro barbarer, som af sina besegrare mottogo bildningens första frön. Det var Trajanus som införlifvade Dacien med det romerska riket, men det lyckades honom först efter blodiga krig, som hade ödelagt halfva landet, och han lät derföre från andra rikets provinser inkalla nybyggare. De kommo företrädesvis från Galatien, och de inskrifter som de lemnat visa huru väl de blifvit behandlade: de bedja oupphörligt gudarne för rikets välgång. Den romerska civilisationen slog hastigt rot i detta barbariska land, och inskrifterna berätta huru man redan under Antonius var sysselsatt med att reparera teatrarne. Men rättstillståndet var långt ifrån tryggadt; de djerfva och svekfulla barbarerna öfverraskade mer än en gång de romerska posterna och vågade sig någon in i sjelfva hjertat af landet. Legionerna måste då bekämpa dem, och de talrika grafstenarne öfver romerska soldater förtälja ofta att de som hvilat under dem stupat vid ett fientligt anfall — *decidit incursu hostis*. Det var sannolikt under ett sådant infall, kanske då marcomannerne under Marcus Aurelius härjade riket, som några invånarne i en liten dacisk stad, der man idkade bergsbruk, under skrämselför barbarerna hade kommit på den tanken att i botten på grufvorna gömma sina viktigaste urkunder, hvilka när fienden åter utrymde landet af någon obekant händelse icke blefvo upptagna; man har återfunnit dem i våra dagar, och man kan läsa dem i Mommsens samling. Det är små tunna tafloer, som äro öfverdragna med vax, hvari man ritade bokstäfverna med ett litet jernstift; märkvärdigt nog att dessa till utseendet så bräckliga urkunder efter sjutton hundra år återfunnos alldeles välbehållna. De innehålla räkningar, vexlar, köp och arrendeaftal; bland dem fin-

nes till och med stiftelseakten för ett slags bankbolag, bland hvars delegare finnes en slaf, som till grundkapitalet tillskjutit omkring 180 rdr i svenskt mynt. Redan efter tvåhundra år gick Dacien förloradt för det romerska väldet, under Gallienus, sorglig i åminnelse; de öfriga provinserna gjorde bättre motstånd, och det dröjde ännu ett par hundra år innan barbarerna fingo dem i sitt våld.

Det är klart att de flesta af de latinska inskrifter i dessa länder som kommit till våra dagar skola röra soldater, läger och militärväsende; i gränsdistrikten spelte naturligtvis armén första rolen, legionerna stannade der fem eller sex sekel, och det kan icke förvåna oss att de lemnade talrika spår af sin tillvaro.

Det är bekant att Roms militärväsende under kejsarne var något helt annat än under republiken: Augustus införde först en stående här af yrkessoldater i stället för folkbevapningen, men de gamla formerna förändrades så litet som möjligt, och man kan säga att Cæsars veteraner bildade stammen i Octavianis armé. Legionerna voro icke, såsom i Frankrike och andra moderna riken, garnisonerade i de större städerna; de användes aldrig till polistjänst, ty ingen väpnad makt behöfdes för att upprätthålla den inre freden, och Josephus har berättat oss att ingen af de 500 städerna i Asien hade garnison, samt att det i hela Gallien, som på den tiden utom Frankrike äfven innefattade Belgien och Schweiz, icke fanns mer än 1,200 soldater. Sålunda uppgick under Augustus hela liniearmén (*legionarii*) till icke mindre än 250,000 man, och reserven (*auxilarii*) ungefär till lika mycket. Denna armé var tillräcklig att vakta hela det ofantliga rikets gränser.

Legionerna voro således fördelade längs rikets gränser och lefde alltid i tält. Man ombytte icke deras vistelseorter, och när de utkallades af något krig på annat håll, återvände de till sina gamla kvarter, som kallades fasta läger, *castra sedentiva*, i motsats mot de tillfälliga forskansningar som de uppkastade under en marsch. Ståndlägren omgäfvos efter hand af kojor och baracker, som beböddes af handverkare, krämare, proviantörer och allt annat slags folk som vanligen åtföljer en armé. När denna civila befolkning uppnått en viss betydighet, gaf man den gerna ett slags municipal förvaltning; en afskedad underofficer ställdes i spetsen, under det att decurionernas råd bildades af

veteraner eller förmögna köpmän. Många stora städer hafva intet annat upphof.

En lycklig slump har åt oss bevarat spilrorna af ett sådant läger, icke i det gamla Europa, der revolutionerna ofta bortsopa till och med ruiner, men i Afrika, der människorna icke så mycket ingripa i naturens arbete. Staden Lambessa (Lambæsis) var ända till Diocletianus residenset för en romersk legion, Tertia Augusta, hvars åliggande det var att försvara Numidien mot morerna. Lägrets plats kan ännu urskiljas; den är belägen tätt invid den nu varande staden, bildar en rektangel af omkring 2,000 fots längd och 1,300 fots bredd, samt omgifves af 13 fots höga jordvallar med en port på hvardera sidan och torn på bestämda afstånd. Midt i fyrkanten finnas ännu ruiner af *praetorium*, eller bostaden för den pretorianska legat som förde befäl öfver legionen; det måste hafva varit ganska präktigt, ty man upptäcker bland dessa ruiner ännu spår af skulptur, kronor, örnar och bilder af segerns gudinna. De särskilda kohorternas tältplatser angifvas af stenar med inhuggna nummer. I trakten äro inskrifterna mycket talrika och gifva oss, tillika med dem som Mommsen samlat på Donaustränderna, en ganska tydlig föreställning om lifvet i ett romerskt läger. All den tid som icke åtgick till militäriska öfningar användes på nyttiga allmänna arbeten: legionerna gräfde kanaler, anlade vattenledningar och vägar, bygde tempel och teatrar o. s. v. Soldaten tillbragte hela sitt lif i lägret; tjänstetiden var i regeln 25 år, men somliga kejsare hade för grundsats att aldrig bevilja afsked, och ofta togo legionarierna ny kapitulation, så att soldaterna i allmänhet först såsom gubbar lemnade lägret. Under sådana omständigheter måste man göra lifvet för dem så drägligt som möjligt och bereda dem några förströelser. Officerarne och underofficerarne bildade föreningar, egde gemensamma kassar och hade inom sjelfva lägret sina messer eller klubblokaler; soldaterna sökte väl förnämligast sina nöjen i barackerna, der de helst tillbragte sina fristunder. Reservsoldaterna från provinsen hade rätt att medföra sina hustrur eller gifva sig under tjänstetiden; legionarierna njöto icke denna förmon men bland barackernas befolkning funnos qvinnor af alla klasser, med hvilka soldaterna ofta knöto varaktiga förbindelser, hvilka de efter erhållet afsked legaliserade genom äktenskap. Under republiken sågo de strängare genera-

lerna dessa förbindelser ogerna och förjagade mer än en gång alla kvinnor från lägret; under kejsartiden var man mera öfverseende, och under Septimius Severus blef det tillåtet för soldaten att hafva hos sig sin hustru laglig eller olaglig, och han bebodde då *en familie* lägret, som mer och mer blef hans fädernesland. Soldatbarnen uppväxte i lägret och blefvo sjelfva soldater; af 50 underofficerare som i lägret vid Lambessa upprest ett monument åt kejsaren var det blott 3 som ej voro infödde i Afrika. Nästan alla gifte sig, ofta med döttrarne af deras föregångare i tjensten. Det fans soldatslägter som i många generationer tillhört samma läger.

På detta sätt bibehöll sig äfven i aflägsna länder den ursprungliga romerska traditionen. I konungadömets första tider, när man blott stridde för sin familj och sina gudar, var kriget en helig sak, och det fans ett särskildt prestkollegium, *facialernas*, som hade till åliggande att förklara krig och sluta fred. Konsuln var lika mycket prest som general, och han hade framför sitt tält ett altare, vid hvilket han hvarje morgon bad för sina troppar. Fanorna betraktades såsom gudomligheter, *propria legionum numina*, och man offrade dem rökverk; en inskift i Mæ sien är egnad åt »De krigiska gudomligheterna, Genien, Tapperheten, Den heliga örnen och Legionens fälttecken». Chefen, som tog järtecken för hela armén, betraktades såsom ett slags representant af gudarne, och häri ligger förklaringen till den tillgifvenhet som den romerska armén ända till rikets upplösning hyste för kejsaren såsom sin högsta chef. Det förekom inom legionerna tillfälligtvis uppror, men de voro sällan riktade mot kejsarens person, utan hade vanligen sin anledning i missnöje med den stränga tjensten eller med någon hatad centurion. Man tillät soldaterna att friköpa sig från vissa arbeten, och för att skaffa legionen ökade inkomster stegrades betingen, till dess att de föranledde revolter. Man underhandlade med de upproriske, hvilket kan väcka vår förvåning, men underbarare ändå är legionernas sjelfalagda disciplin: soldaterna voro de första att undertrycka oroliga rörelser, och man finner af en inskrift att de, efter ett uppror hvari hela legionen tagit del, begärde såsom en ynnest att blifva decimerade. Också behandlades soldaterna allt ifrån republikens tider med största aktning, och det betraktades såsom en skymf, när kejsar Claudius en gång skickade dem ett budskap med en af sina frigifne. Äfven under tältet var soldaten medborgare, och konsuln talade till legionerna, såsom han talade till folket på Forum. Det fans i lägret en tribun, från hvilken fursten älskade att harangera soldaterna, och Trajanuskolonnen i Rom bär ännu en afbildning af en sådan scen. Man har i Lambessa funnit en inskrift, innehållande ett långt budskap från kejsar Hadrianus till armén, med beröm och tacksägelse för den snabbhet och skicklighet hvarmed soldaterna utfört vissa allmänna arbeten och derunder ändå varit nödsakade att afslå ett anfall från fienden. »Jag lyckönskar min legat, eder general», så slutar denna märkvärdiga dagordre, »att hafva lärt eder dessa manövrer hvilka äro en bild af striden, och att deri hafva öfvat eder till en grad som gjort eder värdiga mina högsta loford.»

Armén var således en skola der man lärde lydnad, men icke någon straffanstalt; det borgerliga och det militära lifvet voro mycket mindre skilda än man skulle tro, och öfvergången var lätt från det ena till det andra. Också användes officerare till många civila förrättningar, och när någon stad var på vägen att ruineras genom sina myndigheters egenmytta eller oskicklighet, och vände sig till kejsaren för att få hjälp, skickade han dem vanligen någon hederlig och förständig centurion till att bringa reda i affärerna. Sålunda skänkte armén staten alltjemt goda medborgare. Reservtropparne innehöllo ännu på Caracallas tid många provinssoldater som icke hade romersk medborgarrätt; den beviljades vanligen under formen af hvad som kallades ett hederligt afsked, *honesta missio*. Hvar och en som erhållit ett sådant lät kopia det kejsarliga dekretet derom på en koppartafla, af hvilka Mommsen i sin samling återgifvit flere. Redaktionen är alltid den samma: kejsaren beviljar den soldat som tjent honom 25 år och derutöfver, samt erhållit ett hederligt afsked, romersk medborgarrätt för honom och hans barn, samt *connubium* eller romerskt äktenskap med den kvinna han äktat eller kunde komma att äkta; derpå följer soldatens namn och slutligen de sju vitnenas, hvilka intygade likheten mellan den på Capitolium eller i Augusti tempel förvarade originalurkunden. Efter erhållet afsked plägade soldaterna invid lägret uppresa ett monument, helgadt åt skyddsgudarne vid den legion i hvilken de hade tjent, och ut-

lydnad, men icke någon straffanstalt; det borgerliga och det militära lifvet voro mycket mindre skilda än man skulle tro, och öfvergången var lätt från det ena till det andra. Också användes officerare till många civila förrättningar, och när någon stad var på vägen att ruineras genom sina myndigheters egenmytta eller oskicklighet, och vände sig till kejsaren för att få hjälp, skickade han dem vanligen någon hederlig och förständig centurion till att bringa reda i affärerna. Sålunda skänkte armén staten alltjemt goda medborgare. Reservtropparne innehöllo ännu på Caracallas tid många provinssoldater som icke hade romersk medborgarrätt; den beviljades vanligen under formen af hvad som kallades ett hederligt afsked, *honesta missio*. Hvar och en som erhållit ett sådant lät kopia det kejsarliga dekretet derom på en koppartafla, af hvilka Mommsen i sin samling återgifvit flere. Redaktionen är alltid den samma: kejsaren beviljar den soldat som tjent honom 25 år och derutöfver, samt erhållit ett hederligt afsked, romersk medborgarrätt för honom och hans barn, samt *connubium* eller romerskt äktenskap med den kvinna han äktat eller kunde komma att äkta; derpå följer soldatens namn och slutligen de sju vitnenas, hvilka intygade likheten mellan den på Capitolium eller i Augusti tempel förvarade originalurkunden. Efter erhållet afsked plägade soldaterna invid lägret uppresa ett monument, helgadt åt skyddsgudarne vid den legion i hvilken de hade tjent, och ut-

tryckande deras vördnad och tillgifvenhet för kejsaren. Detta var den sista akten i deras militära lif, deras afsked till lägret, som varit deras hem under deras bästa mandoms-år; men många af dem förmådde icke skilja sig från fanornas granskap, och bosatte sig i legionens barackstad eller någonstades i

dess granskap. De öfrige återvände till hembygden, der de i allmänhet blefvo väl emottagne samt vanligen beklädde med municipala förtroendeembeten, och de utbredde på detta sätt i hela riket de vanor och tänkesätt som voro gängse inom armén.

Strödda underrättelser.

Bidrag till bins och getingars naturalhistoria. (Slut från föregående n:o.)

När getingarna en gång hade gjort sig väl hemmastadda med lokalen, voro deras rörelser i hög grad regelbundna. De använde vanligen tre minuter på att mätta sig med honung, flögo derpå genast till boet, återvände efter omkring tio minuters frånvaro, och gjorde således liksom bina i medeltal fem resor i timmen. Under september började de kl. 6 på morgonen, något senare när mornarne började blifva kalla, och fortsatte oafbrutet ända till mörkningen, så att de på detta sätt gjorde något mer än 50 resor om dagen. I sjelfva verket voro de lika flitiga som bina, och de höllo längre timmar, efter som de började tidigare på dagen. Sir John trodde att de getingar som flyga fram och åter i våra rum helt simpelt blifvit vilsna. Samma sak händer också bina: de hafva mycket svårt att hitta väg. Så hade han släpt ett bi i en glasklocka af 18 tum långd, med en öppning af $6\frac{1}{2}$ tum i diameter. Den tillslutna ändan var vänd åt fönstret. Biet surrade en timme omkring i glaset, men då det icke kunde hitta ut af sig sjelft, förlössade han det.

Ehuru, såsom hvar man vet, getingar äro lätt skrämnda och mycket uppmärksamma, hafva de ganska mycket mod när det behöfves. En gång hade en af hans märkta getingar smetat ner sig med honung, så att han icke kunde flyga. När sådant hände ett bi, behöfde han blott taga det till flustret, då det genast förlössades af sina kamrater, men som han icke visste hvar getingen hade sitt bo, kunde han icke göra på samma sätt med honom och fruktade till en början att han var lifdömd. Han föll då på den idén att tvätta getingen, ehuru han befarade att denna operation skulle blifva honom så obehaglig att han aldrig skulle vilja komma till baka.

Han tog derföre djuret, släpte det i en butelj, som var till hälften full med vatten, och skakade det upp och ned, till dess att honungen var väl afsköld; derpå släptes det i en tom butelj och ställdes i solen för att torka. Sedan detta var gjordt släpte han ut getingen, som flög raka vägen till sitt näste. Till sir John's stora öfverraskning var han efter 13 minuter till baka, aldeles som om ingen ting passerat, och fortsatte hela eftermiddagen sina besök till honungen. Följande morgon var denna geting den första som infann sig på platsen.

Han hade också gjort några experiment med bin, som han insläpt i främmande kupor, hvilka syntes motsäga den gamla föreställningen att främmande bin alltid upptäckas och dödas. En annan sak som varit föremål för olika åsigtter är bruket af deras antenner, hvilka några entomologer betrakta såsom lukt-, andra såsom hörselverktyg. Sir John gjorde flere försök med sina bin och getingar, hvisslade, blåste på en gäll pipa och gned på en violin några få tum från djuren, utan att de derutaf läto störa sig i sin måltid; han tror derföre att bin och getingar äro aldeles utan hörsel.

Australien. Alla underrättelser från de särskilda kolonierna tala om framsteg och välmåga. Hvad särskildt beträffar Nya Syd-Wales, så har skattmästaren till parlamentet i Sidney gjort några sifferuppgifter, som låta särdeles lofvande. Under de sista tio åren har fårens antal tillväxt med 120 procent, afkastningen af ullen med 239, uppfostringen af stenkol med 41, hveteskörden med 29, maisskörden med 43, vinet med 25 och sockerskörden med 1,000 proc. Dertill komma de positionerna i bankerna med ett öfverskott

af 80 proc. och i sparkassorna med 75 proc. Finanserna äro i ett blomstrande tillstånd: för år 1872 öfverstiga inkomsterna utgifterna med 543,969 pund st., inkomsterna från 1 januari till 30 september 1873 hafva stigit till 2,312,743 pund st., och inkomsterna för de tre sista månaderna af året beräknades till 936,392 pund st., så att hela årsinkomsten skulle uppgå till ungefär 3,375,000 pund. Utgifterna för det förflutna året skattas till 2,938,176 pund, så att det skulle uppstå ett öfverskott af omkring 437,000 pund. För 1874 beräknas inkomsterna 3,844,609 och utgifterna till 3,345,000 pund st. Skattmästaren ämnar betala skulder, nedsätta skatter och låta utföra alla slags allmännyttiga arbeten. Under det att kolonien Victoria höll fast vid skyddstullsystemet och på många införselvaror lade en värdetull af ända till 20 proc., har Nya Syd-Wales afskaffat alla hamnavgifter och vill nu äfven borttaga värdetullarne; 35 särskilda artiklar skola blifva tullfria.

Kolonien Vestra Australien, vid hvilken man hittills fäst föga uppmärksamhet, har offentliggjort en blå bok, hvars innehåll betraktas såsom viktigt. Får- och boskapsdjordarnes antal är i ständigt tillväxt; för skuldernas betalning sörjes med stor drift. De offentliga inkomster, som härflyta från tullar, hamnavgifterna, försäljning och utarrendering af jord m. m., belöpa sig för året till omkring 90,000 pund st. Polisen kastar 20,000 pund, straffanstalten 4,400, skolväsendet 5,059 och de offentliga arbetena 3,069 pund st.

Ny bro öfver Rhenfloden. Den järnvägsbro som man för närvarande bygger öfver Rhen vid Wesel skall blifva en af de märkvärdigaste i Europa och i längd öfvertäffa de berömda broarne vid Coblenz och Mainz. Rhen har vid denna punkt af sitt lopp icke mer än 420 meters, omkring 1260 sv. fots bredd, men emedan stränderna på båda sidor äro låga, och vattnet ofta flödar öfver den platta dalen, skall man gifva bron en längd af 1915 metres, så väl för att bereda tillräckligt aflopp vid öfversvämningar, som för att gifva järnvägen en tillräcklig höjd öfver floddalen, på det att fartygen skola kunna passera under mellanspannet.

Religionslösa folk. Några resande hafva uppräknat följande folkstammar såsom saknande all skynt af religiösa begrepp, nemligen: Eskimos, flere stammar i södra Afrika, några horder i Amazonflodens dal, Indianerna i Gran Shako, Jivaros i Provincia Oriental af staten Equador, vildarne på Eldslandet, öboarne i Salomonsarkipelagen, åtskilliga australiska horder, några negerstammar i södra Asien samt Barifolket, en svart stam i öfre Nil-dalen.

Träutförseln från Nordamerikas vestra stater. Trävaruhandeln i den stora vestern antager allt mera storartade proportioner. *Milwaukee News* beräknar att ensamt i de tre staterna Michigan, Wisconsin och Minnesota afverkades under 1872 till utförsel 800 mill. kubikfot, eller nära 10 gånger Sveriges hela årliga export. Nästan hela denna ofantliga timmermassa flottades på den öfre Mississippis bifoder och fördes vidare på samma sätt öfver de stora sjöarne. För att frakta den på järnvägarne skulle hafva fordrats 50,000 tåg af minst 15 vagnar i hvarje.

Innehåll:

	Sid.
Nederländernas krig med Atschin	513.
Historieskrifning efter stenarkunder	520.
Strödda underrättelser:	
Bidrag till bins och getingars naturalhistoria,	
m. m.	511.

Anmälan.

Prenumeration å **Samtiden** kan ske på alla postanstalter i riket äfven som i bokhandeln, samt i Stockholm på tidningsutdelningsställena. Priset för helt år 10 rdr, för halft år 5 rdr 50 öre, och för fjerdedels år 3 rdr, *postbefördringsavgiften till landsorten inberäknad.*

Obs. *Alla meddelanden rörande veckoskriften ställas till Expeditionen af Samtiden N:o 5 Clara Södra Kyrkogata 2 trappor upp.*